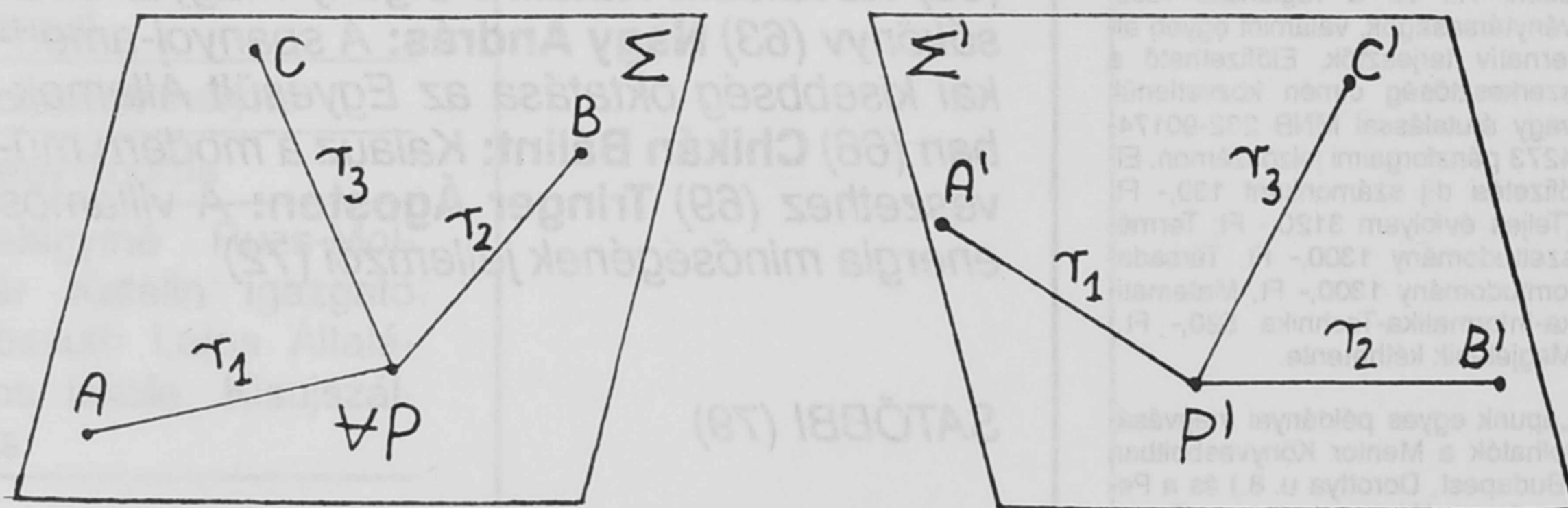

A sík és a tér egybevágóságai, a szabályos alakzatok szimmetriái

CSÓKA GÉZA

Ezt a szép témakört még mindig érdemén alul ismerjük és alkalmazzuk az oktatásban. Az alábbiakban -kicsit részletesebben- két olyan tételt ismertetek, amelyek az ELTE TTK-n folyó ábrázoló- és számítógépi geometria tanár szakon a 2. féléves tételjegyzékben szerepelnek. Ajánlom a geometria iránt érdeklődő, térszemléletét próbára tenni kívánó olvasónak, szaktanárnak, középiskolás diáknak. Terjedelmi okokból nem foglalkozom a csoportelmélet egyébként szép és fontos vonatkozásaival. A dolgok természeténél fogva sokat bíztam az ábrák meggyőző erejére. Néha szándékosan is kihagytam kisebb részeket, hogy kérdéseket fogalmazzak meg a jobb földolgozás érdekében. A végén megtalálhatók a megoldásra vonatkozó utalások.

Az euklideszi sík és tér a vizsgálódás színhelye. Az azonosan áthúzott szakaszok hossza egyenlő, egy P' pont a P képe, minden jelölés a megszokott formájú. Egybevágósági transzformációnak a Σ sík Σ' síkra való távolságtartó, és így bijektív leképezését nevezzük, tehát amelyben minden $A, B \in \Sigma$ esetén $A', B' \in \Sigma'$ -re $|A'B'| = |AB|$. Ebből már következik, hogy egyenes-, párhuzamosság-, és szögtartó is. Három, egy egyenesre nem illeszkedő pont és a képe egyértelműen meghatározza a tárgysík bármely pontjának képét a képsíkon.

1. ábra

Itt transzformáción és egybevágóságon a ponthármas és képe által meghatározott megfeleltetést értjük, és nem azt a folyamatot, ahogy a három pont a képére kerül. Ez utóbbi nem is egyértelmű. Ha a síkot önmagára képezzük le ($\Sigma \equiv \Sigma'$) és egy F pont egybeesik a képével $F \equiv F'$, akkor a leképezés fixpontjának vagy invariáns pontjának nevez-

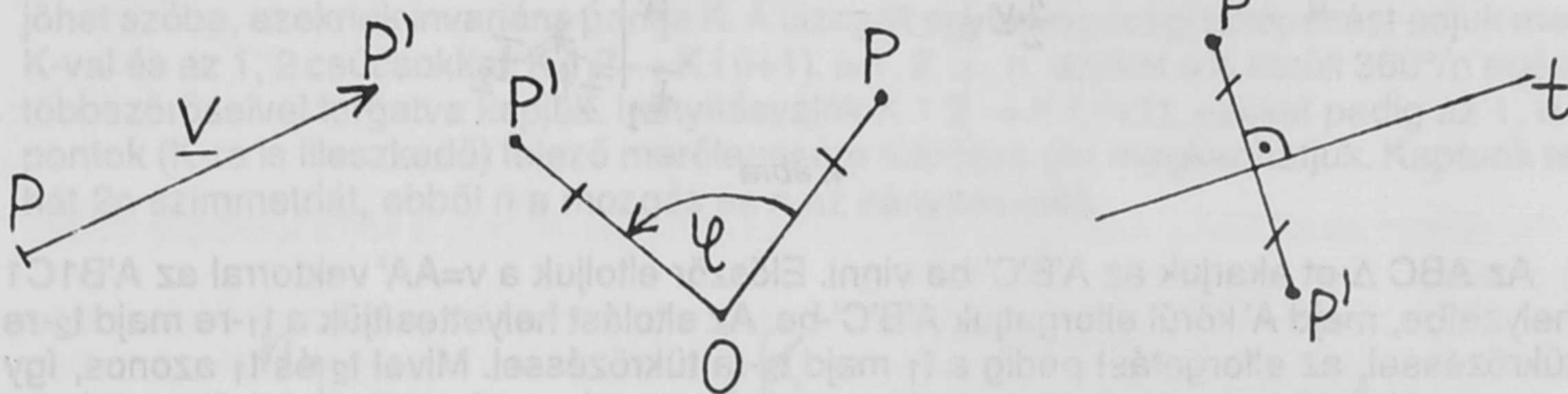
zük. Ilyenek például egyenesre tükrözésnél a tengely pontjai. A helybenhagyás nyújtja az értelmezés korlátlan lehetőségeit, hiszen eltolásnak $-O$ vektorral, vagy tetszőleges pont körüli $-O$ szögű – elforgatásnak is tekinthetjük.

Az egybevágóságot irányítástartónak nevezzük, ha az ABC és $A'B'C'$ Δ -ek a sík valamely oldaláról nézve megegyező körüljárásúak. Ez bármely Δ -re és a képére is igaz. Ha nem egyezik a körüljárásuk, akkor a transzformáció irányításváltó.

Kihasználjuk, hogy az egybevágóságot két pontpár: A, A' és B, B' is meghatározza, ha tudjuk még azt is, hogy irányítástartó vagy sem. Ezesetben egy C pont C' képe a távolságtartás révén egyértelműen adódik az $A'B'$ egyenes vagy egyik vagy másik oldalán.

Melyek tehát a sík egybevágósági transzformációi?

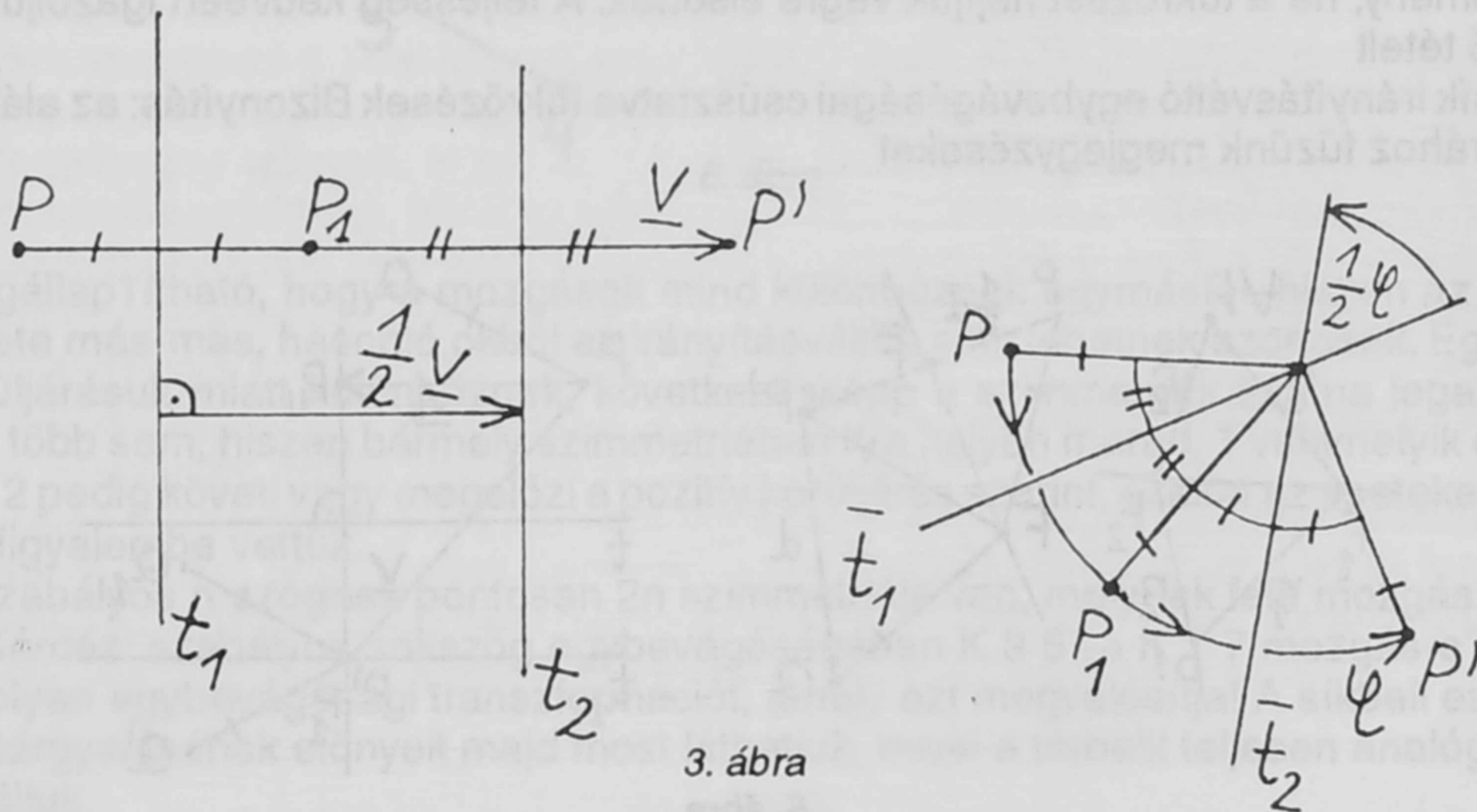
1. Legegyszerűbb, ha megadunk hármat és ezekről megmutatjuk, hogy minden lehetséges megfeleltetést előállítanak. Az ábrán az eltolás, a pont körüli forgatás és a tengelyes tükrözés jellemzőit tüntettük föl.

2. ábra

Az első kettő irányítástartó, és így síknak önmagában történő elmozgatásával is megjeleníthető, ezért mozgásnak nevezzük. Az eltolásban nem lehet fixpont, az elforgatásé az O pont, a tükrözésé pedig a tengely pontjai.

2. Fontos körülmény, hogyan lehet az eltolást és a forgatást tükrözésekkel helyettesíteni:

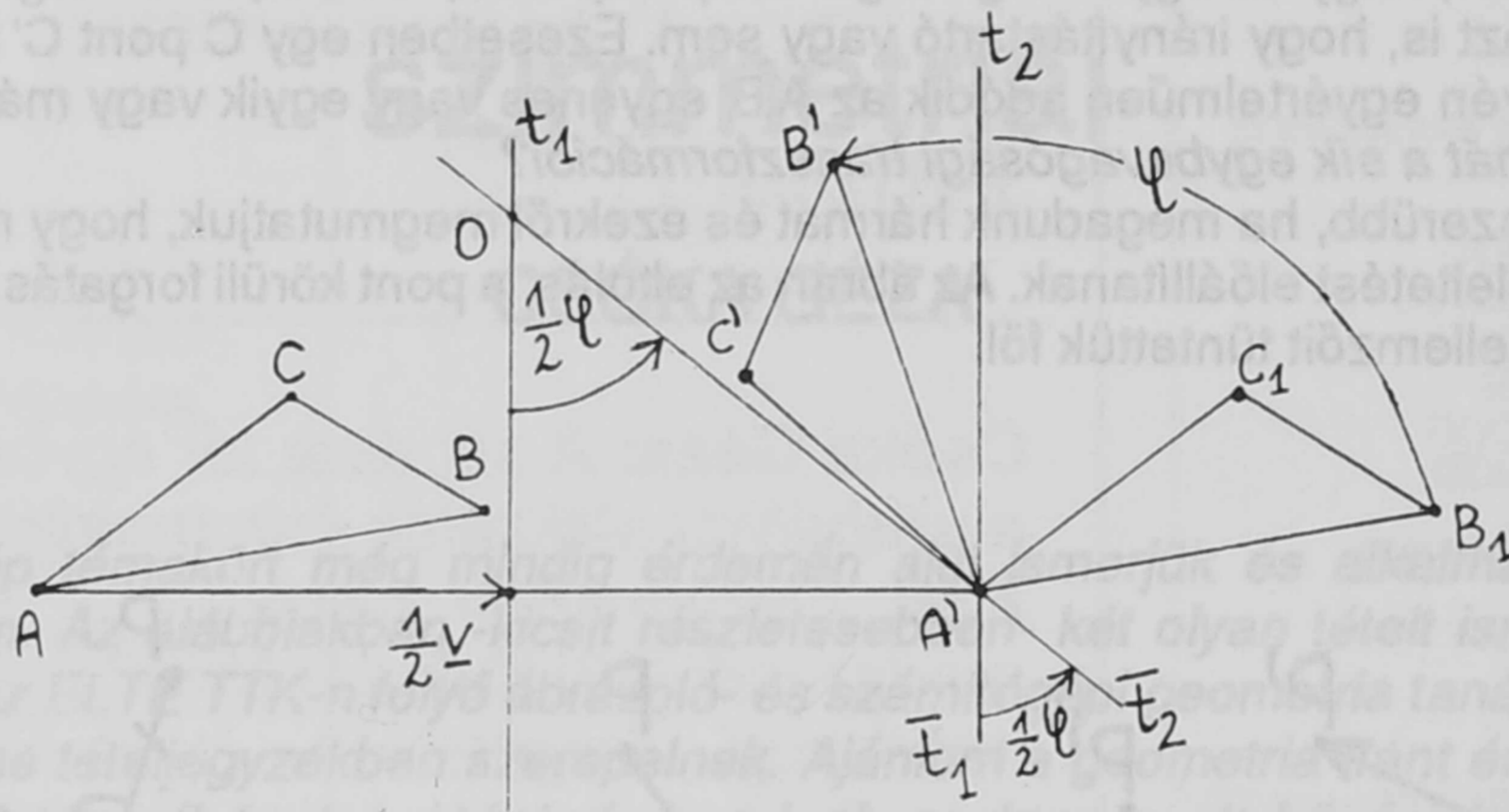

3. ábra

Az eltolás két, irányára $\perp$ tengelyű egyenesre való tükrözés egymásutánjával egyenértékű, míg az elforgatást helyettesítő tükrözések tengelyei O -ban metszők és $1/2\phi$ szöget zárnak be. Megjegyzendő, hogy mindkét esetben a tengelyek egyike szabadon választható a megfelelő sugársor elemeiből, a másikat már hozzá kell igazítani. Tetszőleges t_2 -höz t_1 -et $-1/2v$ jelöli ki.

3. Kérdés: Igazak-e a 2-beli állítások, ha a P pontot máshol vesszük föl?

4. Tétel: A sík minden irányítástartó egybevágósága vagy eltolás, vagy elforgatás. Bizonyítás: ha az $ABC \Delta$ és vizsgált képe eltolással fedésbe hozható, tehát $AA'=BB'=CC'$, akkor nyilván ez az eltolás a keresett transzformáció. Arra az esetre, amikor nincs két egyenlő a fenti vektorok között, a későbbiek érdekében a szokásostól (mely szerint AA' és BB' feléző merőlegeseinek metszéspontja körül egymásba forgathatók) -eltérő bizonyítást adunk, amely az ábráról olvasható le

4. ábra

Az $ABC \Delta$ -et akarjuk az $A'B'C'$ -be vinni. Először eltoljuk a $v=AA'$ vektorral az $A'B1C1$ helyzetbe, majd A' körül elforgatjuk $A'B'C'$ -be. Az eltolást helyettesítjük a t_1 -re majd t_2 -re tükrözéssel, az elforgatást pedig a t_1 majd t_2 -ra tükrözéssel. Mivel t_2 és t_1 azonos, így egyenesükre kétszer tükröztünk, ami azonosság, vagyis a négy tükrözésből csak kettő számít, t_1 és t_2 . Mivel ezek metszik egymást egy O pontban, szögük $1/2\phi$, a két tükrözés egy O körüli, ϕ szögű forgatással egyenértékű. Ezzel a tételt bebizonyítottuk.

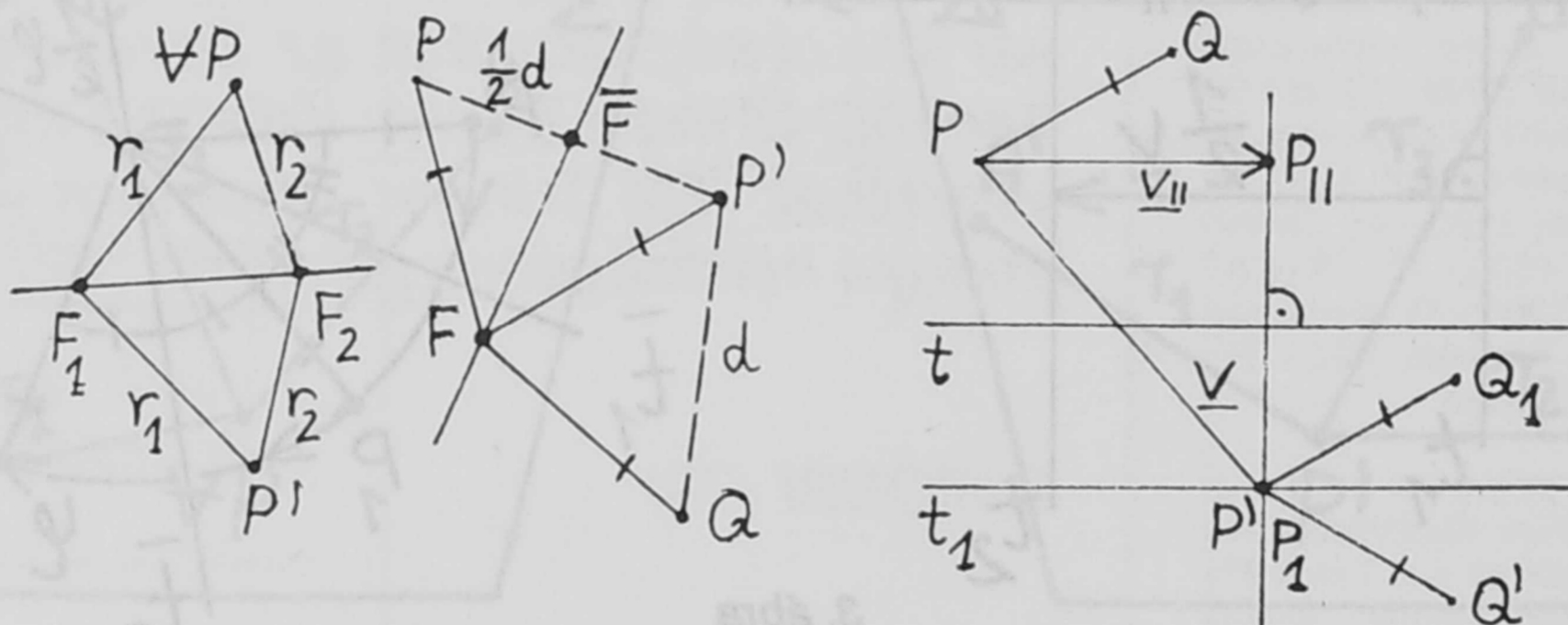
5. Kérdés: Rajzoljuk föl azt a speciális esetet, amikor $AB=-A'B'$.

Mit mondhatunk a sík irányításváltó egybevágóságairól?

Értelmezzünk egy irányításváltó egybevágóságot 6.

Egy t egyenessel párhuzamos v vektorral való eltolásból majd a t -re tükrözésből álló transzformációt csúsztatva tükrözésnek nevezzük. A v lehet nullvektor is. Nyilván azonos az eredmény, ha a tükrözést hajtjuk végre elsőnek. A teljesség kedvéért igazoljuk a következő tételt

7. A sík irányításváltó egybevágóságai csúsztatva tükrözések Bizonyítás: az alábbi három ábrához fűzünk megjegyzéseket

5. ábra

- Ha az irányításváltó egybevágóságnak van két fixpontja, F_1 és F_2 , akkor csak az egyenesükre való tengelyes tükrözésről lehet szó.

- Ha legalább egy fixpontja van, a második ábrán F , akkor a P pont P' képének P'' képét érdemes keresnünk. Ez a P'' az F -től $FP=FP'$ távolságra van, a P' -től pedig, mivel PP' képe $P'P''$, éppen $PP'=d$ -re. Ezért P'' az ábra szerinti Q pont, vagy a P pont lehet. A Q

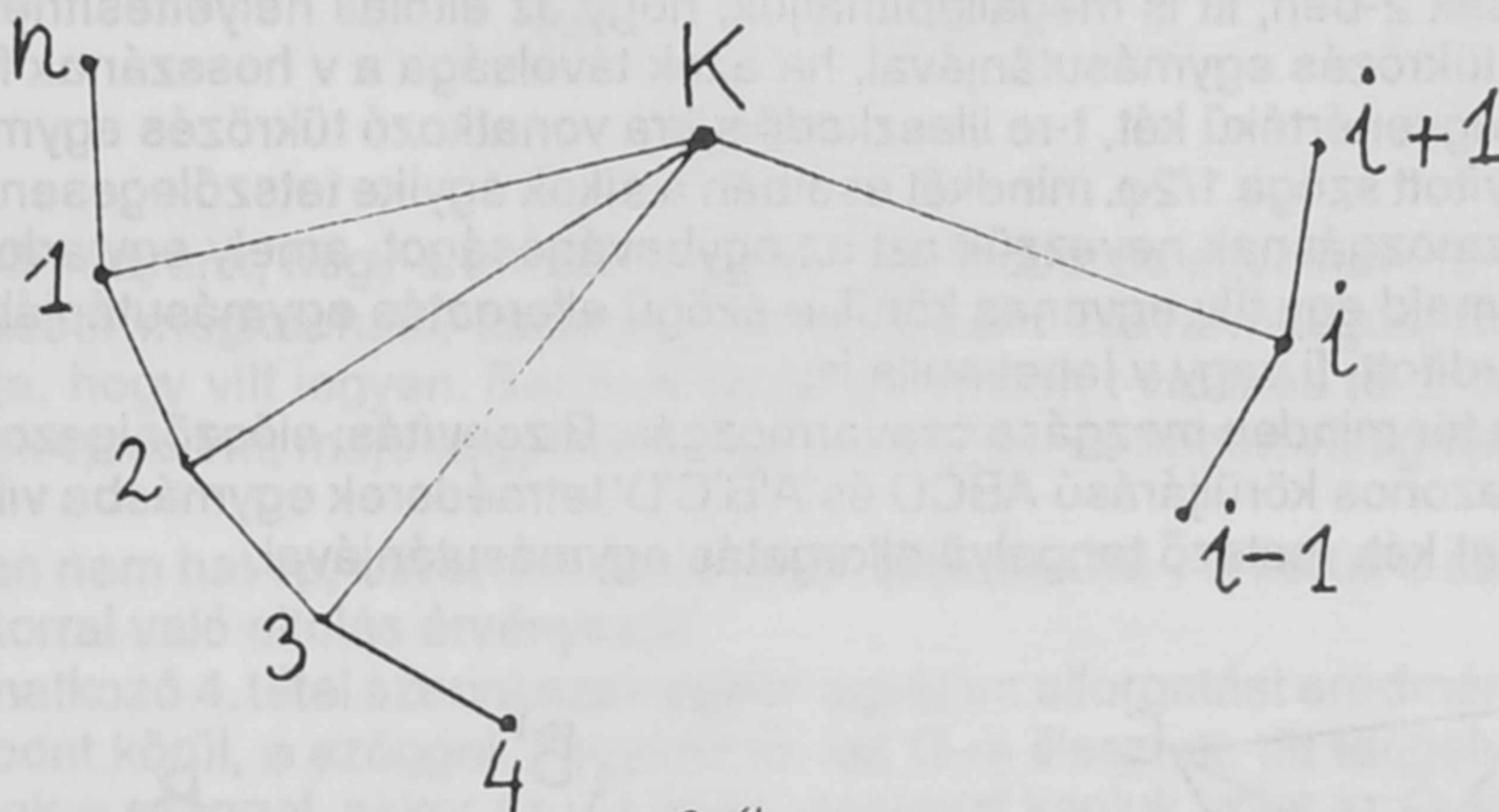
pont nem jó, hiszen $FPP' \Delta$ képe vele ellentett körüljárású kell legyen, ami $FP'Q$ -ra nem teljesül. Tehát $P'' \equiv P$, mely szerint PP' képe $P'P$, így a szakasz F felezéspontja fixpont, vagyis a jelzett t egyenesre tükrözünk. Ha az irányításváltó egybevágóságnak egy fixpontja sincs, akkor vizsgáljuk egy PQ szakaszt és képét, $P'Q'$ -t.

Toljuk el PQ -t a $PP'=v$ vektorral a $P'Q_1$ helyzetbe. Értelmezzük a P_1P' , $Q_1 \rightarrow Q'$ irányításváltó leképezést, amelynek P' már fixpontja, tehát az előző ábrának megfelelően ez a leképezés a $Q_1P'Q'$ szög t_1 felezőjére való tükrözés. Bontsuk a v vektort t_1 -gyel $\parallel$ és $\perp$ összetevőkre, az elsőt jelölje $v_{\parallel}$. Ez a P pontot a $P_{\parallel}$ pontba tolja. Ha $P_{\parallel}P'$ felező merőlegesét t -vel jelöljük ($t \perp t_1$), akkor a kiindulási PQ szakaszt a $v_{\parallel}$ eltolás, majd t -re való tükrözés tehát csúsztatva tükrözés viszi $P'Q'$ -be.

8. Kérdés: A sík egybevágóságainak előállításához hány tükrözés elégséges?

A szabályos sokszögek szimmetriái

Mivel most a K sokszög önmagára képződik le, K középpontja helyben kell maradjon. A 4. és 7. pont szerint csak a K körüli forgatás és a K -ra illeszkedő tengelyű tükrözés jöhet szóba, ezeknek invariáns pontja K . A vizsgált egybevágósági leképezést adjuk meg K -val és az 1, 2 csúcsokkal: $K 1 2 \rightarrow K i (i+1)$, $i=1, 2, \dots, n$, ezeket a K körüli $360^\circ/n$ egész többszöröseivel forgatva kapjuk. Irányításváltók $K 1 2 \rightarrow K i (i+1)$, ezeket pedig az 1, $i+1$ pontok (K -ra is illeszkedő) felező merőlegesére tükrözve (is) megkaphatjuk. Kaptunk tehát $2n$ szimmetriát, ebből n a mozgás és n az irányításváltó.

6. ábra

Megállapítható, hogy a mozgások mind különböznek egymástól, hiszen az 1 csúcs helyzete más-más, hasonló okból az irányításváltók sem lehetnek azonosak. Egymástól a körüljárásuk miatt különböznek, következésképp a szimmetriák száma legalább $2n$. Nincs több sem, hiszen bármely szimmetriában K a helyén marad, 1 valamelyik csúcsba kerül, 2 pedig követi vagy megelőzi a pozitív körüljárás szerint, ezeket az eseteket viszont mind figyelembe vettük.

A szabályos n -szögnek pontosan $2n$ szimmetriája van, melynek fele mozgás.

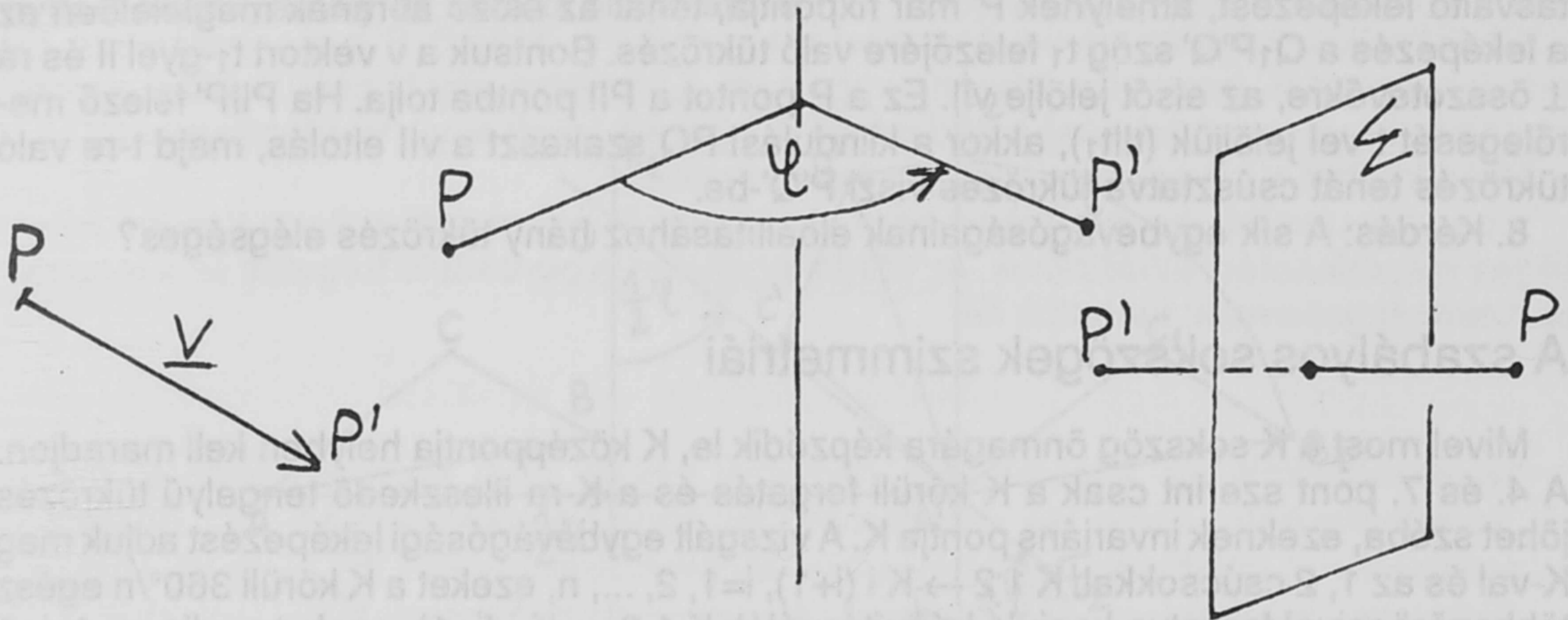
9. Kérdés: szabályos sokszög egybevágóságában $K 3 5 \rightarrow K 1 7$ mozgás-e? Adjunk meg olyan egybevágósági transzformációt, amely ezt megvalósítja! A síkbeli eset részletes tárgyalásának előnyeit majd most láthatjuk, mivel a térbelit teljesen analóg módon vizsgáljuk.

A térbeli egybevágósági transzformációk

Meghatározza négy, nem egysíkú pont és a képük, tehát valamely $ABCD$ és $A'B'C'D'$ tetraéderpár. Irányítástartó, ha A -ból nézve $BCD \Delta$ körüljárása ugyanolyan, mint A -ból

nézve BCD Δ -é, irányításváltó, ha fordított. A tulajdonság nem függ a választott teraéder-től vagy csúcstól.

10. Értelmezünk néhány egybevágóságot és – legalábbis a mozgásokra – megmutatjuk, hogy ezek, és bizonyos egymásutánjaik az összes lehetségeset kiadják.

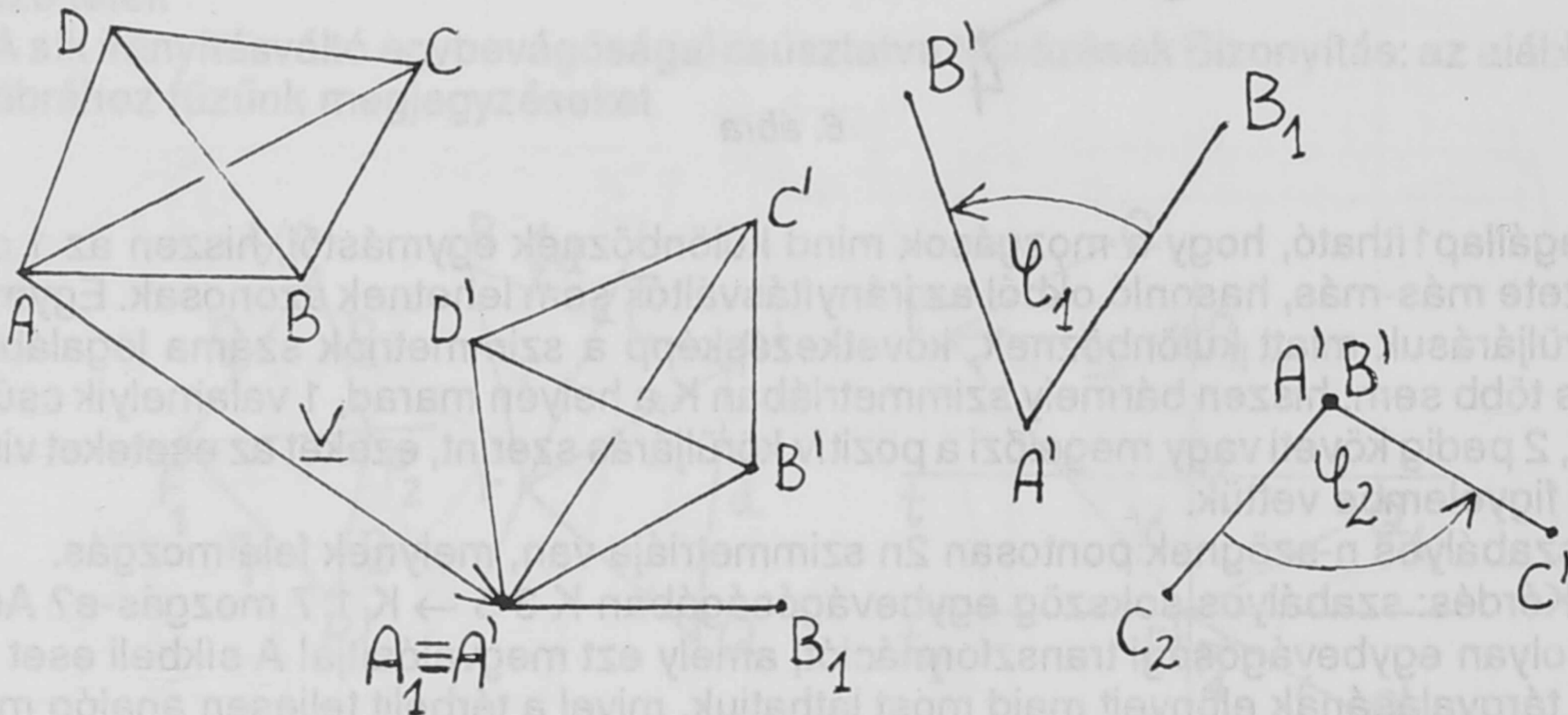
7. ábra

Az eltolás és a t körüli φ szögű forgatás ($PP \perp t$) mozgások, míg a síkra tükrözés irányítást vált.

11. Akárcsak 2-ben, itt is megállapíthatjuk, hogy az eltolás helyettesíthető kettő, v -re $\perp$ síkra való tükrözés egymásutánjával, ha azok távolsága a v hosszának fele. Az elforgatás pedig egyenértékű két, t -re illeszkedő síkra vonatkozó tükrözés egymásutánjával, ha azok irányított szöge $1/2\varphi$. mindkét esetben a síkok egyike tetszőlegesen választható.

12. Csavarmozgásnak nevezzük azt az egybevágóságot, amely egy adott v vektorral való eltolás, majd egy tlv egyenes körüli φ szögű elforgatás egymásutánjából áll. A sorrend lehet fordított, fi vagy v lehet nulla is.

13. Tétel: a tér minden mozgása csavarmozgás. Bizonyítás: először igazoljuk, hogy az egybevágó, azonos körüljárású ABCD és A'B'C'D' tetraéderek egymásba vihetők egy eltolás, valamint két, metsző tengelyű elforgatás egymásutánjával.

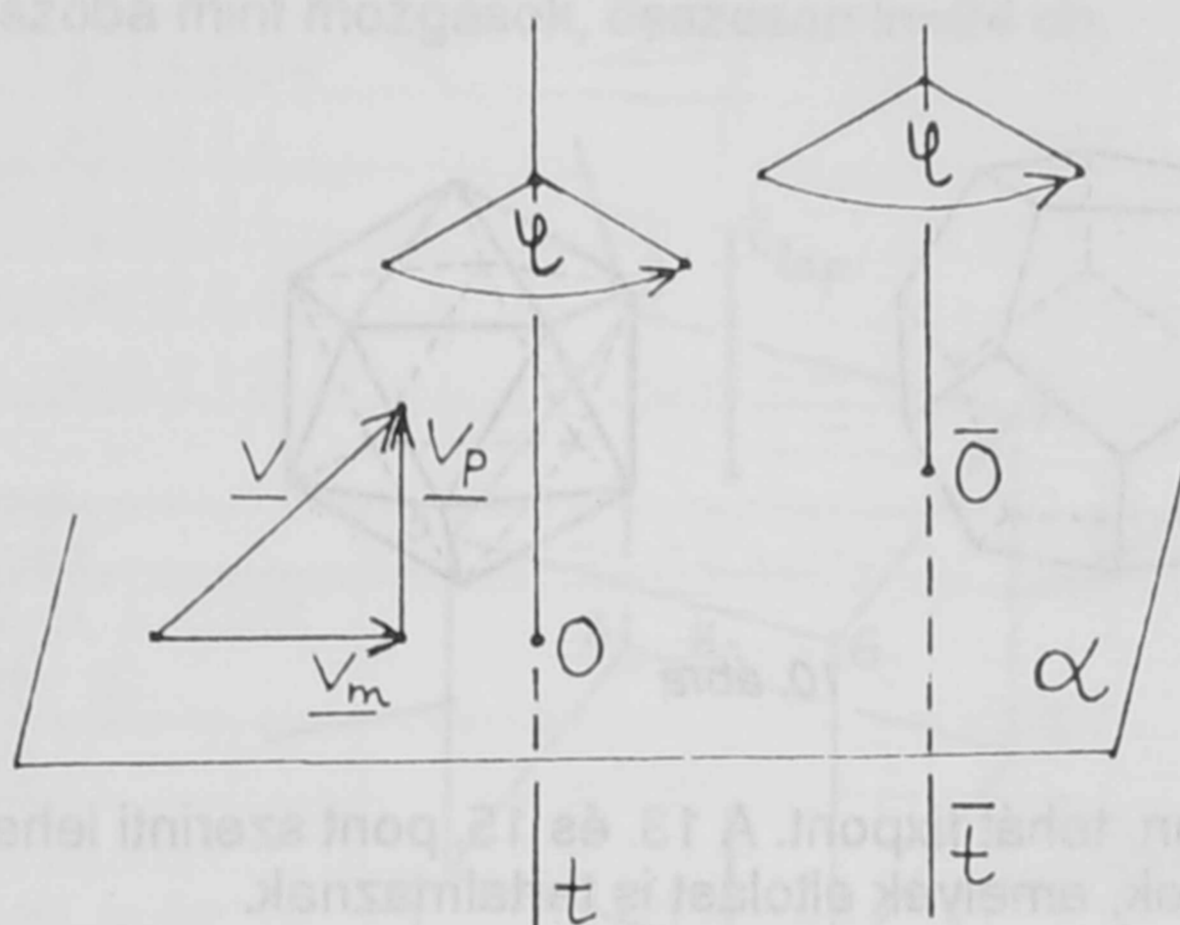

8. ábra

Valóban, ha egy $v=AA'$ eltolást alkalmazunk, majd a B képeként adódó B_1 -et az $A'B_1B'$ síkjára $\perp$, A' ponton átmenő t_1 tengely körül a $\varphi=B_1A'B'$ szöggel a B' -be forgatjuk. Ekkor már a két tetraédernek egy megfelelő élpárja AB és $A'B'$ egymásra került, miközben a C pont valamely C_1 , majd C_2 helyzetbe jutott. Most a $B'A'$ egyenes legyen a t_2 tengely és forgassunk körülötte a $C_2A'B'$ és a $C'A'B'$ síkok $1/2\varphi$ szögével, amikor is C_2 csak C' -be,

az irányítástartás révén pedig D csak D'-be kerülhet. Mivel t_1 és t_2 is átmegy az A' ponton, segédtevéletünket igazoltuk.

Második lépésként a két forgatást tükrözésekre váltjuk át: t_1 helyettesíthető Σ_1 és Σ_2 -re való tükrözéssel, ha ezek irányított szöge fele a forgatás szögének. Legyen a választhatóság alapján, $\Sigma_2 \equiv [t_1, t_2]$ síkkal. t^2 helyettesíthető jól választott Σ_1 és Σ_2 síkokra tükrözéssel, legyen $\Sigma_1 \equiv [t_1, t_2]$ sík. így aztán (föltehetően Euler ötlete alapján) azt kapjuk, hogy a két tengely körüli forgatás jobbról balra írva a sorrendet $\Sigma_2 \times \Sigma_1 \times \Sigma_2 \times \Sigma_1$ tükrözéssel egyenértékű, melyből $\Sigma_1 \times \Sigma_2$ a $[t_1, t_2]$ -re kétszeri tükrözés, tehát azonosság, elhagyható. Adódik tehát, hogy a transzformáció eredője a $\Sigma_2 \times \Sigma_1$ transzformáció, amely a metszéspontjuk körüli, a szögük duplájával való forgatással egyenértékű. Legyen $\Sigma_2 \perp \Sigma_1 = t$ és a szög φ .

9. ábra

Eddigi eredményünk, hogy a térbeli mozgás v eltolásból és egyetlen t tengely körüli φ szögű forgatásból megkapható, csak hogy ez még nem csavarmozgás, hiszen semmi sem biztosítja, hogy v llt legyen. Bontsuk tehát a v vektort t -vel $\parallel$ és $\perp$ összetevőkre, legyenek ezek v_p és v_m , majd vegyünk föl egy $\alpha \perp t$ síkot, és ebben vizsgáljuk meg, hogy mi történik.

Az a síkban nem hat v_p , mivel $\perp \alpha$ -ra, itt tehát csak az $O=t$ körüli φ szögű forgatás és a v_m vektorral való eltolás érvényesül.

A síkra vonatkozó 4. tétel szerint ezek együtt egyetlen elforgatást eredményeznek, egy bizonyos O pont körül, φ szöggel. Vegyünk föl két O -ra illesztett, t llt tengelyt. Ha most e körül forgatunk φ szöggel, akkor az α síkban ugyanazt kapjuk, mint az O körüli forgatás és a v_m eltolás együttese, tehát az eredeti, térbeli transzformáció t irányú (α -ra $\perp$) vetülete szempontjából v_m már nem játszik szerepet. Következik tehát, hogy maga a v -vel és (t, φ) -vel adott transzformáció v_p és (t, φ) jellemzőkkel adott transzformációval, v llt révén tehát csavarmozgással megadható. Ezt akartuk bizonyítani.

14. Kérdés: Egy térbeli mozgást tükrözésekkel akarunk helyettesíteni. Hány elégséges belőle? Bizonyítás nélkül fogjuk használni a következőt:

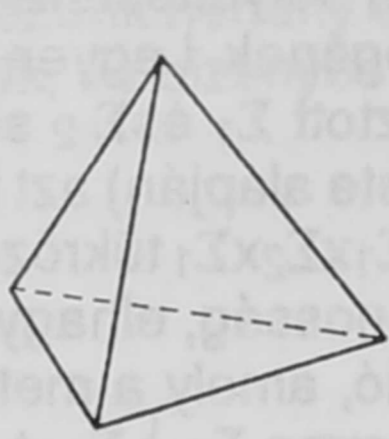
15. Tétel: a tér minden irányításváltó egybevágósága megvalósítható csúsztatva tükrözéssel (v eltolás és $\Sigma \parallel v$ síkra tükrözés), vagy forgatva tükrözéssel (t körüli forgatás és $\Sigma \perp t$ síkra tükrözés). Mindkét tétel meglehetősen erős állítást jelent, ha arra gondolunk, hogy két, bárhol a térben elhelyezett tetraéder egymásba viteléről szól.

A szabályos testek szimmetriái

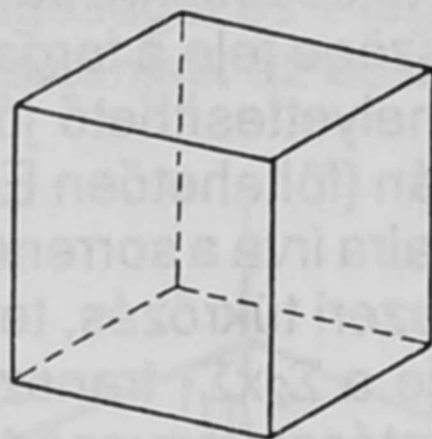
Szabályos az a konvex poliéder, melynek lapjai egybevágó konvex sokszögek és lap-szögei is egyenlők. Ismeretes, hogy ötféle van, a továbbiakban viszonylagos bonyolultságuk miatt a dodekaéderre és az ikozaéderre nem fogunk hivatkozni.

A szabályos testeknek van körülírható gömbje, melynek középpontját egyúttal a test középpontjának is nevezzük. Egy szimmetria során a test önmagába megy át, K közép-

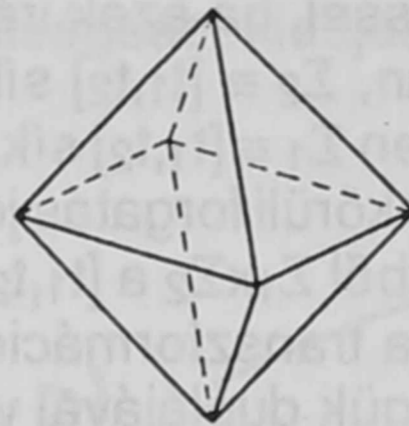
Szabályos testek

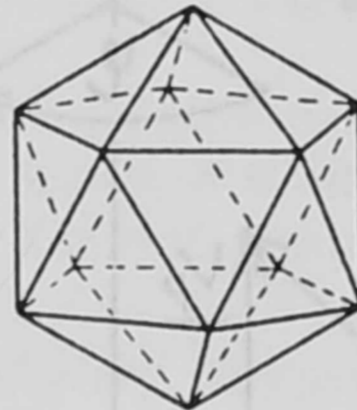
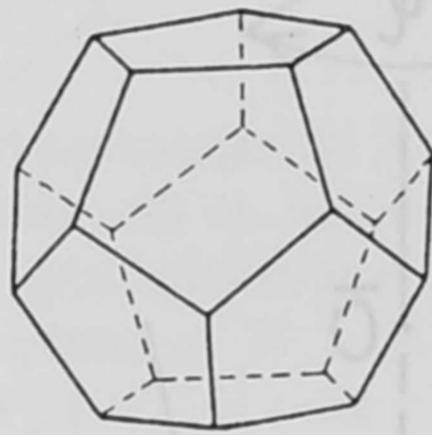
tetraéder

hexaéder

oktaéder

10. ábra

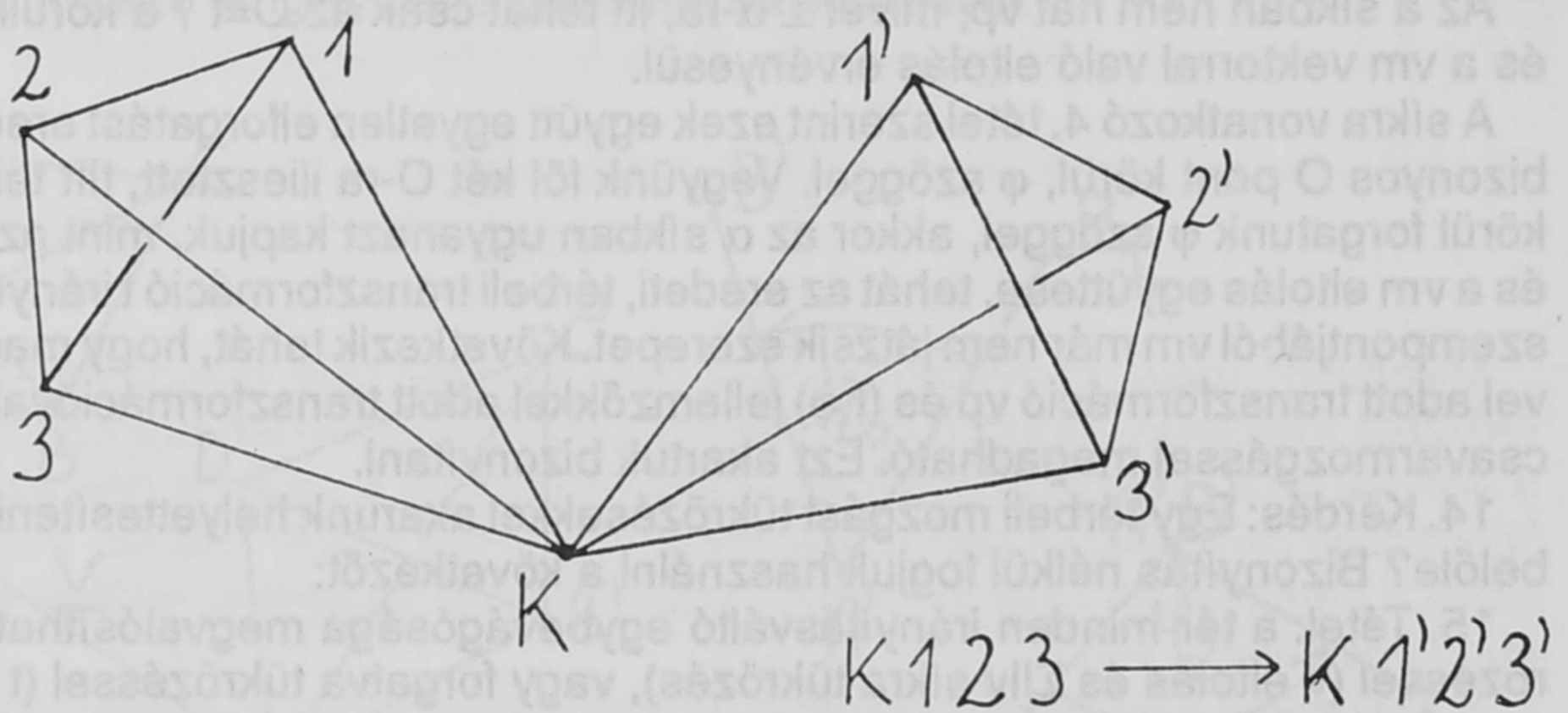
pontja helyben kell maradjon, tehát fixpont. A 13. és 15. pont szerinti lehetséges transzformációk közül kiesnek azok, amelyek eltolást is tartalmaznak.

16. A szimmetria

- ha mozgás, akkor K-n átmenő tengely körüli forgatás,
- ha irányításváltó, akkor K-ra illesztett síkra tükrözés vagy forgatva tükrözés, melynek tengelye, síkja is tartalmazza a K pontot.

17. Tétel: a szabályos testnek, melynek l lapja van és azok szabályos n szögek, pontosan $2ln$ szimmetriája van, melynek fele mozgás.

Bizonyítás:

11. ábra

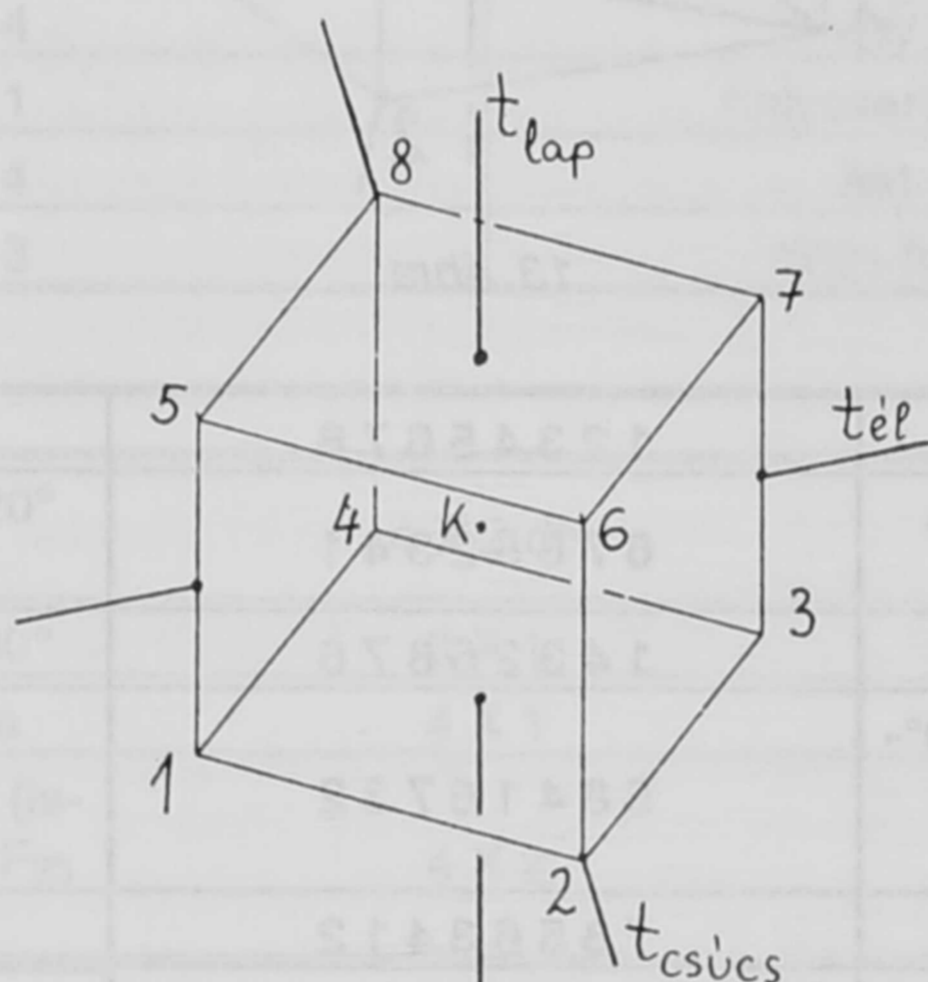
A szimmetriát adjuk meg K-val és valamely kiszemelt lap szomszédos 1 2 3 csúcsaival, amelyek ugyanezen, vagy egy másik lap szomszédos 1'2'3' csúcsaiba mennek át. Legalább $2kn$ szimmetria van, hiszen például a 2 csúcs az l darab lap bármelyikére kerülhet, egy lap n különböző csúcsába míg 1 és 3 ugyanazon lapon kétféleképp lehet szomszédja (K-ból nézve pozitív vagy negatív körüljárású háromszöget alkotva). Ezek a hozzárendelések mind különbözőek és szerintük a poliéder helyzete egyértelműen meghatározott, önmagát fedi (ezt érdemes részletesen végiggondolni). Legföljebb $2ln$ szimmetria van, hiszen egy ilyen során a kiszemelt 2-es csúcs az 1 és 3 szomszédaival rákerült az l lap

egyikére, annak n közül valamelyik csúcsára és 1,3-mal K -ból nézve pozitív vagy negatív körüljárású. Ezeket az eseteket az előbbi megfontolásban mind számbavettük, tehát éppen $2ln$ szimmetria van.

A kocka szimmetriái

Nagyon megkönnyíti a vizsgálódást, ha műanyag bevonatú drótból megcsináljuk egy kocka élvázát.

18. Mozgások, tehát irányítástartók Mivel középpontja helyben marad, a kocka szimmetriája nem tartalmaz eltolást. 16. szerint tehát csak a K -ra illeszkedő tengelyű forgatások jöhetnek szóba mint mozgások, összesen $ln=24$ db.

12. ábra

Háromféle tengely jöhet szóba, a ll lapok középpontjait összekötő t_l (3 db), az átellenes élek felezőpontjaira fölvett $t_{él}$ (6 db) és a testátló t_c (4 db).

Az alábbi táblázat 2. oszlopába az 1, 2, ..., 8 csúcsok helyzetét írtuk be abban az esetben, amikor a vizsgált transzformációtípus lehetséges tengelyei közül éppen az ábrán föltüntetetteket és a kisebb szöget használjuk:

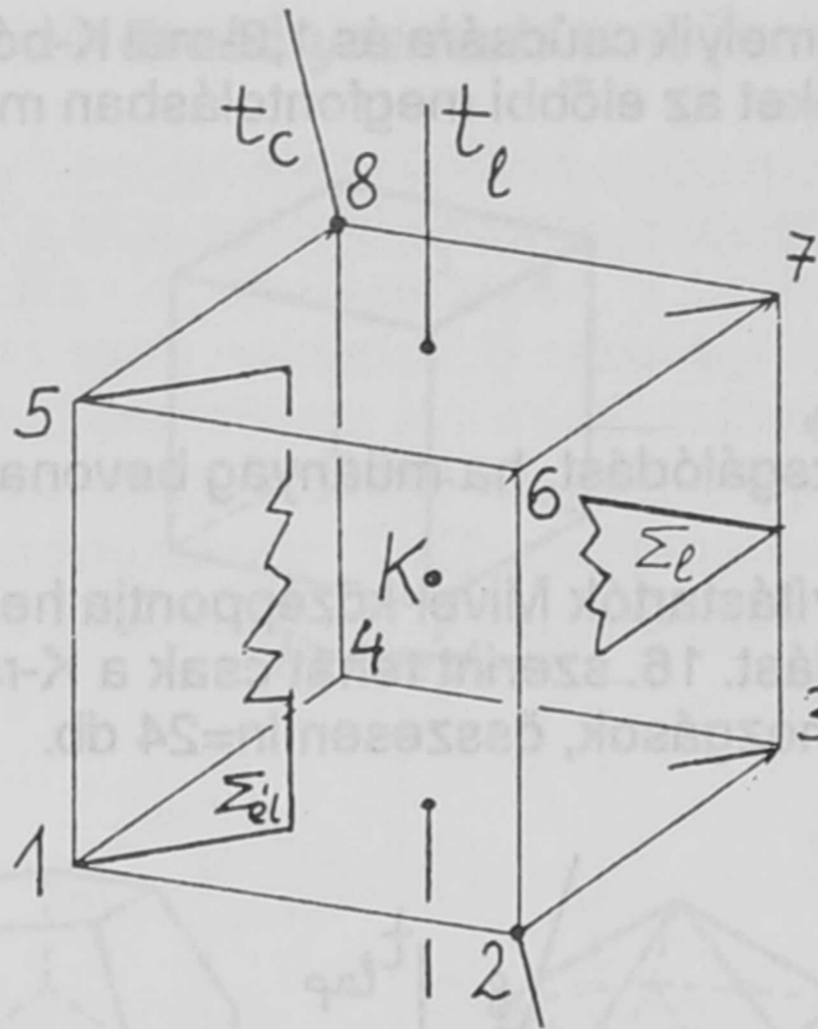
a forgatás tengelye, szöge	1 2 3 4 5 6 7 8	hány ilyen van
$t_l, \alpha = 90^\circ; 180^\circ$ és 270°	2 3 4 1 6 7 8 5	3 x 3
$t_{él}, \alpha = 180^\circ$	5 8 7 6 1 4 3 2	6 x 1
$t_c, \alpha = 120^\circ$ és 240°	3 2 6 7 4 1 5 8	4 x 2
helybenhagyás	1 2 3 4 5 6 7 8	1
		24 db

Hogy ezek mind különbözők, azt legegyszerűbben a permutációk fölírásával igazolhatjuk, elég csak 1 2 és 3 képét megadni az egyes esetekben.

19. Irányításváltók A 16. pont szerinti feladatunk a K -ra illeszkedő síkokra való tükrözések, valamint a K -ra illeszkedő tengelyű forgatások és rá $\perp$ síkra való tükrözések mint szimmetriák fölkutatása.

A 13. ábrán Σ_l felezi a ll éleket

- $\Sigma_{él}$ illeszkedik az átellenes élekre
- hiányzik a t_c átlóra K -ban állítható $\perp$ sík, amely elválasztja 8, 4, 5, 7-et, és 2, 1, 6, 3-at.

13. ábra

A transzformáció	1 2 3 4 5 6 7 8	hány van
forgatás t_1 körül $\alpha=0, 90$ és 270° -kal + tükrözés Σ -ra	6 7 8 5 2 3 4 1	3 X 3
tükrözés Σ_{ei} -re	1 4 3 2 5 8 7 6	6 X 1
forgatás t_c körül $\alpha=60$ és -60° -kal + tükrözés 28 felező $\perp$ síkjára	5 8 4 1 6 7 3 2	4 X 2
tükrözés K-ra	7 8 5 6 3 4 1 2	1
		24 db

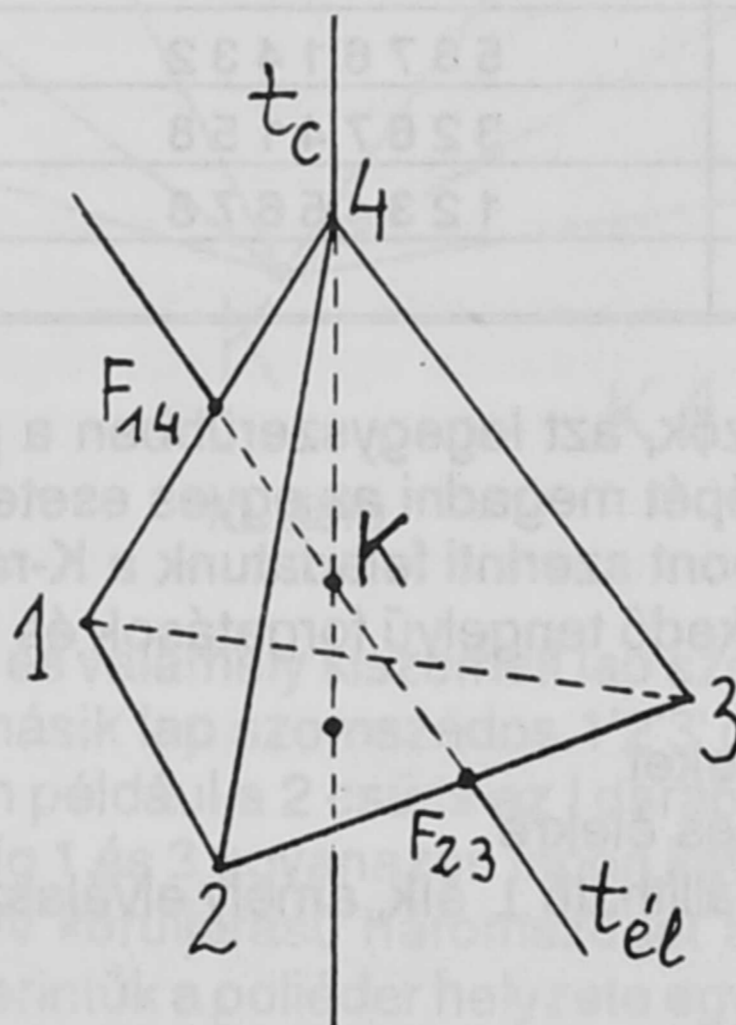
Hogy mind különbözők, azt ismét az 1 2 3 adódó képeinek különbözőségével igazoljuk.

20. Kérdés: Miért nincs t_1 körüli 180° -os forgatás + tükrözés Σ_1 -re?

21. Kérdés: Miért nem szerepel a listán a t_c körüli 180° -os forgatás + tükrözés a 28 felező $\perp$ síkjára?

22. Kérdés: A kocka K 1 2 3 $\rightarrow$ K 4 8 5 leképezése

- lehet-e egybevágóság?
- ha az, akkor irányítástartó-e?
- írjuk föl mind a 8 csúcs képét
- milyen geometriai transzformáció hozta létre?

14. ábra

A szabályos tetraéder szimmetriái

Jelölje F_{14} és F_{23} a felezéspontokat, t_c átmegy az 123Δ középpontján és t_{el} az F_{14} , F_{23} pontokon. most $ln=12$ mozgást és 12 irányításváltót keresünk. Ez éppen egyenlő a csúcsok összes lehetséges permutációjának számával: $24=4!$.

Akármilyen sorrendben írjuk le tehát az $1, \dots, 4$ számokat, van olyan egybevágósági transzformáció, amely az $1\ 2\ 3\ 4$ csúcsokat a megadottakba viszi. (A kockánál ez nincs így, hiszen $48 \ll 8!$)

Ezen a kerülőúton keressük meg az összes szimmetriát

23. Vizsgáljuk a következő transzformációkat

1 2 3 4 képe	a transzformáció jellemzője
a) 2 3 1 4	egy fixpont, a 4-es
b) 4 3 2 1	helycsérék: $1 \leftrightarrow 4$ és $2 \leftrightarrow 3$
c) 1 3 2 4	két fixpont: 1 és 4
d) 2 4 1 3	nincs fixpont, sem csere

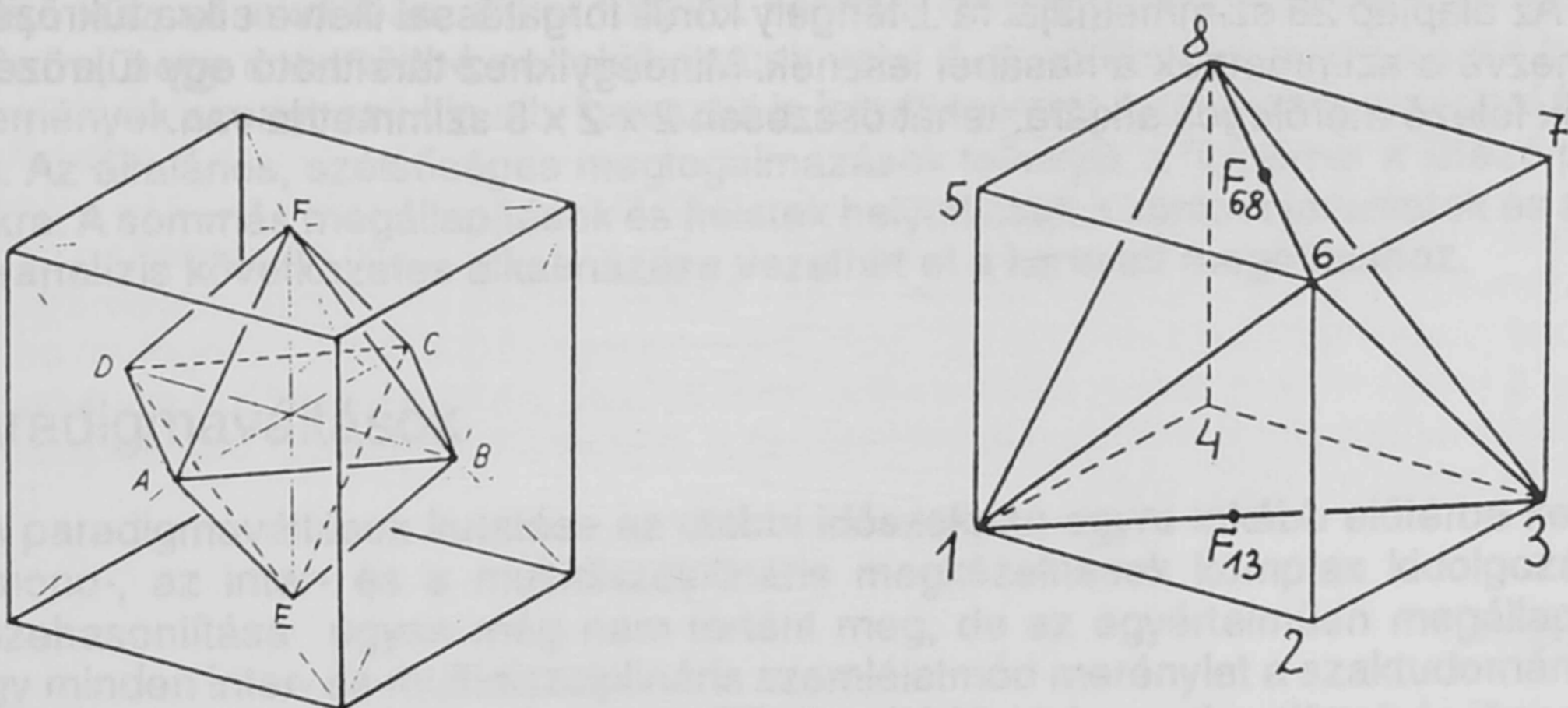
Kitalálható, hogy

a) forgatás t_c körül, $\alpha = 120^\circ$ (lehet 240° is)	4 X 2 db	mozgás
b) forgatás t_{el} körül, $\alpha = 180^\circ$	3 X 1	mozgás
c) tükrözés $14F_{23}$ síkjára	4 X 1	irányváltó
d) forgatás t_{el} körül, $\alpha = 90^\circ$ (lehet -90° is) + tükrözés $F_{14}F_{23}$ felező $\perp$ síkjára	4 X 2	irányváltó

Ezekhez hozzávéve a helybenhagyást, megkaptuk a $12+12$ keresett szimmetriát.

A szabályos oktaéder vizsgálata

Ezt a testet úgy is megkaphatjuk, hogy a térbeli derékszögű koordinátarendszer tengelyein levő m pontok konvex burkát vesszük. Hasonlóan egyszerű a kocka lapközéppontjainak összekötésével való származtatást:

15. ábra

Az ábra második kockájába az 1 3 6 8 szabályos tetraédert írtuk le. Látható, hogy ennek élfelező pontjai, például F_{13} vagy F_{68} éppen a kocka lapközéppontjai, tehát a szabályos tetraéder élfelező pontjai szabályos oktaédert adnak. Mindez lehetővé teszi a három test szimmetriáinak együttes vizsgálatát.

A kockához értelmezett t_1 , t_{el} és t_c tengelyek segítségével az oktaéder szimmetriáit is megtalálhatjuk. Ezek száma $283=48$, így elég valószínű, hogy a két test szimmetriái ugyanazok a transzformációk.

24. Feladat: Bizonyítsuk ezt be Ha a jobb oldali kockát forgatjuk 17 átlója körül 120° - vagy 24° -kal, akkor a tetraéder is önmagába megy át, 1 csúcsa fix, 6 3 8 lapján pedig ciklikusan változik a csúcsok helye. Ez tehát egyszerre mindkét test szimmetriája. Nem ez a helyzet, ha például 23 és 58 felezéspontjaira illeszkedő éltengely körül forgatnánk el 180° -kal, mivel ekkor a tetraéder 3 csúcsa a 2 pontba kerülne, ami nem tartozik a tetraéderhez, ez tehát nem szimmetriája.

25. Kérdés: Melyek a kocka azon mozgásai, amelyek egyúttal a tetraéderéi is? A következő szabályos testbe, a dodekaéderbe mind a négy másik: tetraéder, kocka, oktaéder és ikozaéder is beírható. Könnyen elképzelhető, hogy 6+6 szimmetriájának a többiével együtt való vizsgálata milyen sok további kérdést vet föl.

Befejezésül vizsgáljunk meg egy nem szabályos testet:

26. Kérdés: Hány szimmetriája van egy szabályos nyolcszög alapú egyenes hasábnak?

Megoldási javaslatok, válaszok a kérdésekre

3. Irányított szakaszok vagy szögek használatával helyzetétől függetlenül bármely P pontra igazolható az állítás.

5. Ekkor $\varphi=180^\circ$ és F_2 az AA' szakaszra kerül, tehát O annak felezéspontja- középpontos tükrözés.

8. Kettő, ha mozgás és 1 vagy 3 ha irányításváltó.

9. Szimmetria, de nem mozgás. Tükrözés az 13 felező $\perp$ -ére.

14. A csavarmozgás eltolás részéhez 2, az elforgatáshoz szintén 2 kell, tehát legfőljebb 4 tükrözés elég.

20. Az eredmény a K-ra tükrözéssel azonos.

21. Ez is K-ra tükrözés

22. Egybevágóság, mert 485 is egy lap szöge 48513762

igen, mert K-ból nézve a két Δ irányítása egyező F_{14} és F_{67} -re illeszkedő éltengely körüli forgatás

24. A 18 és 19-beli listák transzformációinak végrehajtásával, az oktaéder ABCDEF csúcsainak permutációival bizonyítható.

25. Vessük egybe a 18 és 23 pont listáit, alkalmazzuk a kockába írt tetraéder ábrájára: t_1 körül 180° -os, t_c körül 120° -os és 240° -os forgatások és az azonosság.

26. Az alaplap 28 szimmetriáját rá $\perp$ tengely körüli forgatással illetve síkra tükrözéssel értelmezve a szimmetriák a hasábéi lesznek. Mindegyikhez társítható egy tükrözés az alkotók felező merőleges síkjára, tehát összesen $2 \times 2 \times 8$ szimmetria van.

